

Pravek a protohistória do prelomu letopočtov

Vladimír Turčan

Najstaršie a zároveň najdlhšie obdobie dejín – pravek – sa podľa aktuálnych vedeckých poznatkov začal na území Slovenska zhruba pred 600 000 rokmi, kam datujeme počiatok staršej doby kamennej (paleolit). Z tejto doby pochádzajú najstaršie identifikované doklady ľudskej činnosti, hrubo opracované kamenné nástroje. Samozrejme, že budúci archeologický výskum môže tento dátum posunúť hlbšie do minulosti. Problémom je však nemožnosť precíznejšieho datovania týchto najstarších artefaktov. Ich tvary sa totižto celé stáročia nemenili a to sa týka aj techniky ich výroby. Podľa týchto a ďalších príznakov, identifikovateľných v širšom euroázijskom rámci, a to sa týka aj kolísky ľudstva na africkom kontinente, možno tvrdiť, že paleolitická spoločnosť vo svojom vývoji zaznamenala iba nepatrný vývoj, ktorý bol natoľko nepatrný, že je v archeologickom materiáli v podstate nepostihnuteľný.

Práve tvary zhotovovaných artefaktov, spôsoby ich výroby, aplikovaná výzdoba či použitá surovina sú základnými kritériami pre určovanie relatívnej a absolútnej chronológie, identifikovanie časopriestorových kontextov, prevrstvovania jednotlivých kultúr alebo sledovania šírenia civilizačných výdobytkov. Štúdiom týchto fenoménov vieme určiť, kedy náš región civilizačne stagnoval a naopak, v ktorých obdobiach sa spolupodieľal na vyžarovaní civilizačného pokroku do okolia.

Z hľadiska komplexného výskumu našich najstarších dejín má veľký význam aj štúdium období, v ktorých bolo dnešné slovenské územie na periférii udalostí, resp. procesov, zahájených a rozvinutých v iných častiach kontinentu, ktoré prenikli na dnešné Slovensko s istým časovým odstupom. Aj samotná neolitická revolúcia, prebiehajúca v našom pásme pred cca 7 000 rokmi, prebehla v porovnaní s oblasťou Blízkeho východu takmer o dve tisícročia neskôr. Bola síce časovo oneskorená, priniesla však prevratné civilizačné a demografické zmeny zavedením pestovania kultúrnych plodín, ustajnením divo žijúcich zvierat či budovaním trvalých prírbytkov.

V dobe bronzovej, ktorá sa azda trocha nadnesene označuje za „prvú zlatú dobu“ Slovenska, sa severokarpatský región stal naopak skutočným centrom stredoeurópskeho vývoja. Hoci pre absenciu písomných prameňov nevieme, ako sa volali etniká, ktoré tu v tom čase žili, disponujeme dôležitými poznatkami o ich vysokej hospodárskej úrovni, ktorej zdrojom boli predovšetkým domáce ložiská farebných kovov. Jeden typ bronzového meča s typicky formovanou rukoväťou dostal v archeologickej literatúre názov „liptovský“ podľa hustej kumulácie nálezov i pravdepodobnej lokalizácie výroby.

Takéto zmeny, bez ohľadu na to, či ich naše územie prijímalo alebo vyžarovalo, však neprebíhali na celom dnešnom slovenskom území rovnomerne a v rovnakej intenzite. Počas celého praveku sa jednotlivé regióny vyvíjali nerovnomerne. Dnešné Slovensko bolo vlastne až do počiatku stredoveku rozdelené do troch samostatných regiónov so samostatným etnickým a kultúrnym vývojom – na juhozápadne Slovensko, stredné Slovensko a východné Slovensko. K zjednoteniu krajiny došlo len výnimočne. Bolo to tak predovšetkým v období badenskej kultúry (druhá tretina 3. tis. pred Kr.). Pod „zjednotením“ však treba rozumieť jednotu materiálnej kultúry (predovšetkým v tvarech a výzdobe keramiky, samozrejme s lokálnymi nie príliš výraznými odlišnosťami), nie však jazykovú a etnickú totožnosť - k tomu sa archeológia samozrejme vyjadriť nemôže. Predmetom štúdia archeológie je totižto materiálna kultúra. To znamená jej vyhľadávanie v nálezových kontextoch (ktoré sú zároveň historickou informáciou), systematizovanie a interpretovanie. Za archeologické pramene považujeme